

В.М.Матях (Київ)

ДО 70-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА В.С.СТЕПАНКОВА

Вересень 2017 р. є особливим для доктора історичних наук, професора Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка Валерія Степановича Степанкова. Адже саме цього місяця науковий загал має приємну нагоду привітати шанованого ювіляра зі знаменною для нього датою.

Життєвий шлях знаного українського вченого й педагога розпочався 18 вересня 1947 р. у с. Слобідка-Рихтівська (Кам'янець-Подільський р-н Хмельницької обл.). Непросте повоєнне дитинство та сповідувані в родинному колі ціннісні імперативи, працелюбство і доброчесність, уважне ставлення до оточуючих, а також тяга пізнання заклали підвалини його особистості, сформували той перший шар світогляду, подальші напластування на який шліфувалися як постійним самовдосконаленням, так і студентським та армійським середовищами, колективами, в яких починалася трудова діяльність, входженням у викладацький гурт нещодавно закінченого вишу, зав'язуванням перших контактів в академічних колах, які помітно зміцнили й оформилися в тісну співпрацю у процесі становлення його як досвідченого дослідника.

Валерієві Степановичу вдалося повноцінно реалізувати себе відразу у двох іпостасях – як викладача вишу і як ученого, науковий доробок якого витримано у класичних традиціях академізму. Про педагогічну діяльність ювіляра можна говорити багато, оцінюючи її предметну та методологічну складові, вимогливість як до себе, так і студентського загалу, наголошуючи на досвіді адміністрування тощо. Загалом його викладацька кар'єра склалася успішно. У 1970 р. В.С.Степанков обійняв посаду асистента кафедри загальної історії Кам'янець-Подільського педінституту, у 1977 р. його обрано на посаду старшого викладача, а у січні 1985 р. – доцента кафедри загальної історії. У 1992 р. він стає професором кафедри історії України, у 1995 р. здобуває звання професора, із червня 1999 по серпень 2006 рр. обіймає посаду завідувача кафедри всесвітньої історії (до завідування нею повернеться майже через десять років, значно збагатившись знанням новітніх методологічних тенденцій в освітній справі). Визнанням внеску В.С.Степанкова у виховання студентської молоді стало відзначення його почесними грамотами Міністерства освіти (1978, 1986, 2002 рр.), нагородження знаком «Відмінник освіти України» (1998 р.), занесення на обласну Дошку пошани «Кращі люди Хмельниччини» (1999, 2002 рр.), присвоєння звання заслуженого працівника народної освіти України (1993 р.).

Від 1970 р. можна говорити про В.С.Степанкова як науковця. Саме тоді почалася його робота над кандидатською дисертацією, присвяченою соціальним рухам на Правобережжі у середині XVII ст., що через певний час знайшла своє оформлення в монографії «Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави». Вихід друком цієї праці в 1991 р. виявився своєрідним

рубежем у становленні Степанкова-історика. Будучи методологічно сформованим у радянській світоглядній парадигмі, однак зберігаючи прихильність до позитивізму з його акцентацією на документальній основі дослідницької роботи, він уже у своєму першому монографічному форматі спромігся піднятися над нав'язуваними десятиліттями штучними схемами української ранньомодерної історії. Для творчого почерку В.С.Степанкова характерні надзвичайна вимогливість до себе в поєднанні з пієтетом перед надбанням попередників і колеґ, що, утім, аж ніяк не виключає його критичного осмислення; раціоналізм мислення; скрупульозність у доборі та опрацюванні фактичного матеріалу з одночасним вписанням його у широкий контекст проблеми; обґрунтованість висновків та узагальнень; власне бачення історичного поступу України в ранньомодерну добу, її місця у процесах загальноєвропейського масштабу.

За вагомим внеском, зробленим у дослідження українського історичного процесу раннього нового часу, зокрема національно-визвольних, соціальних, державотворчих аспектів, В.С.Степанков сьогодні посідає одне з чільних місць у багатому на індивідуальності фаховому середовищі вітчизняних істориків-новістів, початки складання якого слід віднести на час інституціоналізації в Україні історичної науки, тобто ще на середину XIX ст. У творчому доробку науковця, різноплановому за жанрами та форматами, близько 20 монографій і брошур, майже 350 статей у наукових збірниках та фаховій періодиці, до 150 науково-популярних публікацій, методичні розробки, лекційні курси, шкільні й вишівські підручники. Науково-педагогічному загалу та щиро зацікавленим історією своєї Батьківщини читачам добре відомі такі праці, як, наприклад, «Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет» (1993, 1995, 2009 рр.), «Українська державна ідея: проблеми формування, еволюції, реалізації» (1997 р.), «Політична система українського суспільства у роки Національної революції XVII ст.» (2008 р.), «Петро Дорошенко: Політичний портрет» (2011 р.), «Український політичний проект XVII ст.: становлення національного інституту влади» (2014 р.), «Інститут влади в політичній системі України (середина – друга половина XVII ст.)» (2014 р.). В.С.Степанков виступив одним з авторів у таких колективних працях, як «Володарі гетьманської булави» (1994, 1995 рр.), «Полководці Війська Запорозького» (1998 р.), «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» (2001 р.), «Нариси з історії дипломатії України» (2001 р.), «Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: Нариси з історії ментальності та національної свідомості» (2001 р.), «Історія української культури» (т.3, 2003 р.), «Україна – козацька держава: Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах» (2004 р.), «Історія українського селянства: Нариси в двох томах» (2006 р.), «Історія українського козацтва: Нариси у двох томах» (2006–2007, 2010–2011 рр.), «Державотворчий процес в Україні 1991–2006» (2007 р.), «Політична система для України: історичний досвід та виклики сучасності» (2008 р.), «Економічна історія України: Історико-економічне дослідження в двох томах» (2011 р.), «Україна в Європі: контекст міжнародних відносин» (2011 р.), «Українське козацтво і Велике князівство Литовське» (2014), «Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура» (2014 р.), «Українське козацтво» (2015 р.). Він узяв участь у редколегіях 169 наукових видань, підготував понад 50 гасел до «Енциклопедії історії України», численні рецензії на історичні праці, тези на наукові конференції, написав 74 відгуки на кваліфікаційні праці та виступив офіційним опонентом по 20 кандидатських і докторських дисертаціях.

При цьому превалюючою у його наукових інтересах уже впродовж багатьох років залишається проблематика соціальних відносин і соціальних протистоянь в ранньомодерному суспільстві в переддень та на етапі Української національної революції 1648–1676 рр. Учений спробував класифікувати антагоністичні вияви у суспільних настроях, типологізувати соціальну боротьбу як селянську війну, визначити її хронологічні межі та етапи, проаналізувати діяльність великих повстанських з'єднань, соціальний склад їх керівництва, з'ясувати наслідки селянської війни для майбутнього соціального розвитку української спільноти.

Не менш важлива домінанта для В.С.Степанкова – дослідження державотворчих процесів раннього нового часу. Фахівець приділяє значну увагу вивченню ролі в державницьких змаганнях українського козацтва та створеної в роки революції нової української еліти, формуванню української державної ідеї та засад державного будівництва у середині – другій половині XVII ст., геополітичній ситуації навколо козацької держави та шляхам розв'язання складних політичних колізій тощо. У полі дослідницької уваги постійно перебувають також такі аспекти, як політична роль Запорозжя в розвитку революційних подій і розбудові державності, етнічні та конфесійні питання в діяльності українських урядів, соборницькі змагання. Багато уваги В.С.Степанков приділив українсько-російським відносинам означеної доби, зокрема зосередив увагу на таких зрізах, як передумови, зміст та наслідки переяславських домовленостей, спробував з'ясувати причини намагань української сторони розірвати їх. Крім розробки сюжетів політичних процесів доби Національної революції, його творчий доробок позначено дослідженням питань соціальної та економічної політики гетьманських урядів, становлення козацької моделі господарювання, змін у національній свідомості українського соціуму під впливом революційних подій, формування й функціонування спецслужб і дипломатії козацької України тощо.

Учений безпосередньо причетний до розробки концепції Національно-визвольної війни українського народу, яку дещо згодом було трансформовано в концепцію Української національної революції XVII ст. Це означало докорінний переворот у вітчизняній історіографії стосовно трактування подій 1648–1676 рр. в єдиному контексті ранньомодерних європейських революцій та висвітлення на рівні світових методологічних стандартів складних і суперечливих процесів державотворення в козацькій Україні, становлення національної моделі політичної системи. Основні концептуальні положення такого підходу відбито в монографіях «Українська революція середини XVII ст.: проблеми, пошуки рішення» (1999 р.), в окремому томі п'ятнадцятитомного видання «Україна крізь віки», присвяченому революційній добі 1648–1676 рр., у праці «Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.)» (2009 р.) тощо.

Вимір діяльності вченого визначається не лише кількістю друкованої продукції, індексами цитування, членством у редколегіях, підготовленими учнями та наступниками на ниві історичного студіювання, а й визнанням у колі фахівців та на державному рівні. За значний внесок у розвиток української історичної науки Президія НАН України в 1993 р. присудила В.С.Степанкову премію ім. М.С.Грушевського. У 2001 р. вчений став лауреатом Державної премії України в галузі науки й техніки, у 2003 р. відзначений Почесною грамотою Верховної Ради України за особливі заслуги перед

українським народом, у 2006–2007 рр. нагороджений знаками Міністерства науки і освіти України «За наукові досягнення» та «Петро Могила», у 2007 р. удостоївся ордену «За заслуги» III ступеня, а 2010 р. – відзнаки Президента України Хрест Івана Мазепи. Чистоту пошуково-наукового експерименту Валерія Степановича у царині вітчизняної історії раннього нового часу засвідчило саме життя, суспільно-політичні реалії двох перших декад XXI ст. та практика новітнього українського державотворення, підтвердивши реалістичність його наукових висновків та їх глибоку прогностичність.

Нині ювіляр перебуває у нових творчих шуканнях, сповнений натхнення й цікавих задумів. Побажаймо ж йому міцного здоров'я та сприятливих умов для їх найшвидшої реалізації!